časopis pro MODERNÍ FILOLOGII

2

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ
AKADEMIE VĚD ČR

1997
roč. 79

ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR
118 51 Praha 1, Letenská 4

Hlavní redaktor Jaromír Povejšil

Redakční kruh
Jiří Černý, Světla Čmejrková, Josef Hladký, Dagmar Knittlová, Iva Nebeská, Jiří Nekvapil, Alena Šimečková, Vladimír Uhlíř, Ludmila Uhlířová, Václav Vlasák

Výkonná redaktorka Jindra Světlá

OBSAH

Jaromír Povejšil: Oldřichu Leškovi k sedmdesátým narozeninám 65
Miroslav Červenka: Pomněnka z Technického muzea 67
Jarmila Panevová – Petr Sgall: K asymetrii mezi rovinami jazykového systému 67
Přemysl Adamec: K interpretaci osoby v ruských větách 74
Helena Běličová: K imperativu v ruštině a češtině 81
Světla Čmejrková: K jazykové výstavbě prózy Skvernyj anekdot F. M. Dostojevského 87
Růžena Šišková: Oldřich Leška – dialektolog 94
Stanislav Žaža: K problematice klasifikace podřadného souvětí v současných mluvnicích ruštiny a češtiny 96
Zdeňka Trösterová: Metodologická problematika zkoumání vývoje systému staroruského hypotaktického souvětí 102
Aleš Brandner: Jazyková norma a některé posuny v mluvnickém systému ruštiny 108
Jiří Marvan: Leška a jeho lingvistické dílo pro budoucnost 114
Zlata Lešková – Růžena Šišková: Bibliografie prací prof. Oldřicha Lešky 118

OLDŘICHU LEŠKOVI K SEDMDESÁTÝM NAROZENINÁM

Milý Oldřichu Leško,

mých několik úvodních slov k tomuto sešitu Časopisu pro moderní filologii nejsou slova hodnotící obecně Tvou odbornou aktivitu, takové pojednání zasvěceně a podrobně napsala Tvá žačka Světla Čmejrková a Jiří Nekvapil u příležitosti Tvých dřívějších životních jubileí. Jde mi spíše o možnost uvědomit si, odkud jdeme a kde jsme. Dovolil bych si v nich trochu osobní notu.

Je mi těžko uvěřit, že nás všechny tak žene čas. Vždyť rok 1945, kdy jsme se na reálném gymnáziu na Strossmayerově náměstí poznali, se mi nezdá tak dávný, i když pro velkou část současníků jsou děje před půlstoletím hlubokou minulostí. Znovusetkání s Tebou po letech na akademické půdě mi přineslo nejen potěšení, ale i obohacení.

Nevím, zda to byla shoda okolností, náhoda či volní rozhodnutí, co Tě přivedlo na pole jazykovědy. Slyšel jsem před lety z Tvých úst postesknutí: „Nevím, možná jsem měl být malířem." Dost lidí ví, že jsi léta letoucí obcházel galerie a pozorně sledoval, co se v malířství odehrává, ale kolik jich vědělo, že sám maluješ. Ostatně jsi málokomu dával nahlédnout do svého soukromí a svého nitra. Česká – a nejen česká – rusistika a obecná jazykověda měly štěstí, že ses rozhodl pro ně. Jak ale poznat, zda jsi tím malířství nezpůsobil újmu?

Po válce rusistika v našich zemích prakticky neexistovala. Teprve se jí kladly základy v podobě praktických příruček a učebnic, téměř na všech ses podílel. Záhy však k tomu přistoupily slovníky, rusko-české kontrastivní studie, které vyústily ve velkou mluvnici ruštiny na pozadí češtiny, jež jako kolektivní dílo vznikla pod Tvým vedením. Mnohasetstránková svého druhu encyklopedie ruštiny, jejíž převážnou většinu jsi napsal sám, dosud čeká na vydání. Postupem doby přibyl zájem o ukrajinštinu, zejména o její nářečí na východním Slovensku, jejichž popisu a zpracování se věnuješ dodnes.

Vždycky mě na Tobě poutalo, že ses nevyhýbal práci s materiálem, prodírání slovní zásobou a jejím uspořádáním, detailnímu popisu morfologie či hledání pravidel pro složité přízvukové poměry v ruštině, a na druhé straně Tvé pronikání do teorie jazyka, do obecně jazykovědných úvah daleko přesahujících obor, z kterého jsi vyšel. Dodnes mám v uchu Tvůj obdivný a téměř užaslý výkřik zřejmě v době, kdy jsi uvažoval o vnitřní formě jazyka: „To je jazyk! V něm lze říct 'iussos lapides mittere'!"

Pokud to vidím správně, ohmatal sis během života různé lingvistické směry, které se v uplynulém půlstoletí hbitě střídaly a na čas vládly jako samospasitelná řešení kardinálních otázek jazyka. Nepropadl jsi módním jednostrannostem, pseudomodernosti, šel jsi obezřetně svou vlastní cestou, jejíž základ tvoří učení Pražské

POMNĚNKA Z TECHNICKÉHO MUZEA

Miroslav Červenka (Praha)

Na Václavském náměstí ještě tryskaly příležitostné pohyblivé fontány pro potěchu demonstrantů a o osudech našich oborů rozhodovali straničtí pověřenci s odbornou kvalifikací podprůměrných recenzentů. Nelegální večerní univerzita bohemistiky si pro svůj druhý ročník hledala nové učebny. Ale ve zdi se otvíraly trhliny, a do nich ihned pronikali lidé žízniví práce, dotud umlčovaní, rozhodnutí něco udělat pro dílo obnovy. Nečekali, až ji někdo vyhlásí. Mysleli na to, co země potřebuje.

Tehdy mi zatelefonoval Oldřich Leška a pozval mě k účasti na cyklu přednášek o Pražském lingvistickém kroužku v Národním technickém muzeu. Mým tématem měly být pražské teorie básnického jazyka. V Pragoprojektu, ústavu pro projektování dopravních staveb, kde jsem dělal technického knihovníka, mi bez problémů dali volno. Od roku 1971 jsem mohl veřejně mluvit v Čechách jen dvakrát.

Ve velkém moderním sále plném pravidelných účastníků cyklu, koncipovaného už bez ohledu na ideologie, jsem si uvědomil, že nastávají konečně lepší časy. Že nastávají? Ale ne: že ty časy začínáme tvořit, že si je bereme na starost.

A zjistil jsem to ani ne tak při své vlastní přednášce, ale spíše když jsem poslouchal a pozoroval Oldřicha Lešku. Byl tak samozřejmý, jako by nebylo předešlého dvacetiletí. Nevyhlašoval převrat: prostě vstoupil rovnou do normálních dní.

Naše cesty se do té doby prakticky nesetkaly, znal jsem ho především od své sestřičky, která u něho v šedesátých letech studovala ruštinu. Teď jsem chápal její studentský obdiv. Před lavicemi chodil uvážlivý pán v bezvadném, poněkud archaickém obleku s vestou a motýlkem, a jeho řeč byla nevšední a zneklidňující jako čas obnovy, který si nás volal. Každý mohl rozeznat ostrou myšlenkovou linii, formulace byly uzrálé, že by se daly rovnou tisknout, a přitom hleděly k mlčenlivým otázkám a výzvám v myslích naslouchajících.

Viděl jsem, co všechno si musím, mám-li být k něčemu platný, honem doplnit. Od té doby přednáším, ale doplňuju si to podnes.

K ASYMETRII MEZI ROVINAMI JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

Jarmila Panevová, Petr Sgall (Praha)

Ve dvou článcích, jejichž anglické překlady vyšly ve svazku Praguiana 1945–1990, předložil O. Leška (1960; 1969) hierarchizaci abstraktních znakových jednotek a jejich manifestací od morfému přes slovo a frázi až po větu a promluvu. Upozornil na to, že Martinetův pojem monému v podstatě odpovídá Skaličkovu 'sématu',

specifikovanému o dost dřív. Leška rozebírá prameny nesystémovosti v jazyce a dovozuje, že analýza mechanismu transpozice je nezbytná pro nezjednodušující popis komplexní jazykové skutečnosti.

Jak je zřejmé zejména z Leškova pohledu na 'polymonémické' morfémy, je pro takovou hierarchizaci relevantní nejen relativní rozsah jednotek jazykového systému, ale taky jejich pozice z hlediska dimenze dané dvěma stránkami saussurovského znaku – označovaným a označujícím. S ohledem na to můžeme dvojice sousedních rovin chápat tak, že jedna z nich (nižší) se vztahuje k druhé (vyšší) jako 'forma' (výraz) k 'funkci' (přičemž nejvyšší funkce mají povahu sémantickou nebo stylistickou). Tak postupujeme od šedesátých let na základě toho pohledu na roviny, se kterým pracovali především V. Mathesius, Vl. Skalička a J. Kurylowicz, a který je zahrnut i v soustavných pojmových rámcích B. Trnky (na něhož podrobněji navazuje Vl. Hořejší, 1961), Fr. Daneše s K. Hausenblasem a dalších.

Pro příští diskuse zůstává otevřené zařazení promluvy, kterou Leška (spolu s B. Trnkou) klade na nejvyšší rovinu jazykového systému, přičemž upozorňuje na možnost jejího chápání odlišného (Leška 1969, v angl. překladu s. 136). Pojetí promluvy jako záležitosti parolové, procesuální, považujeme za vhodné zvlášť proto, že jevy jako aktuální členění věty nebo pronominalizaci lze považovat za aspekty větné struktury, které jsou s výstavbou promluvy spojeny ve svých výskytech (reflektují se mj. i v textové koherenci). I stylové normy jsou záležitostí sdělovacího procesu, ačkoli slohové hodnoty jednotlivých výrazových prostředků patří do jazykového systému. Něco jiného je, že i jevy parolové mají své – spíš daným kulturním okruhem než daným jazykem vymezené – pravidelnosti (vedle kompetence jazykové existuje i kompetence komunikační). Základní rozdíl můžeme vidět v tom, že mezi jednotkami jazykového systému a jejich výskyty ve sdělování je vztah typu obecného objektu a jeho jednotlivé instance (vztah *type – token*).

Jak je známo už od Karcevského (zejm. 1929), jehož úlohu Leška (1997) opětovně právem zdůrazňuje, mají semiologické hodnoty jazyka nutně virtuální, obecný a systémový charakter, ale právě díky asymetrii jsou obě stránky znaku ve stavu neustálené rovnováhy, přizpůsobují se požadavkům konkrétní situace a mohou – při kdykoli přítomné homonymii a synonymii, ale zejména i neostrosti (vágnosti), zachycovat v průběhu komunikace vždy nové individuální prvky.

Asymetrie mezi rovinami mají různé podoby. Vedle Leškových (1960) čtyř druhů transpozice (slovnědruhové, nominalizační, funkční a kontrastivní) patří k podstatným jevům jazyka i další přesahy bránící tomu, abychom při vymezení soustavy rovin mohli vystačit s jednoduchým schématem. Tam, kde jsou si dvě jednotky jazykové formy sémanticky blízké (např. při nominalizaci), se vždycky musíme ptát, zda jsou plně synonymní. Řada jevů a jednotek svým rozsahem nebo svou strukturací překračuje meze dané základní charakteristikou jednotek dané roviny. Je několik možností, jak různé asymetrie co nejvhodněji zachytit v explicitním popisu:

(a) V oblasti zvukové se stávají aktuálními (především díky požadavkům a dnešním technickým možnostem akustické analýzy a syntézy) otázky rozlišení, které prozodické a intonační opozice mají fonologickou platnost (i gramatické a sémantické funkce) a které naopak jsou jen jevy fonetickými, ať už slouží pro stylovou,

LEŠKA, O.: K otázce transpozic. In: Rusko-české studie. Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze. Jazyk a literatura 2, 1960, s. 43–46. Anglický překlad v: Luelsdorff et al. (1994), s. 141–145.
LEŠKA, O.: Ierarxija jarusov stroja jazyka i ix perekryvanie. In: Edinicy raznyx urovnej grammatičeskogo stroja jazyka i ix vzaimodejstvie. Moskva, AN SSSR, 1969, s. 20–27. Anglický překlad v: Luelsdorff et al. (1994), s. 133–140.
LEŠKA, O.: Prague Circle linguistics. Přednáška pro 10. cyklus Centra Viléma Mathesia při Filozofické fakultě UK. Praha, únor 1997.
LUELSDORFF, P. A., PANEVOVÁ, J., SGALL, P. red.: Praguiana 1945–1990. Amsterdam-Philadelphia, J.Benjamins 1994.
PANEVOVÁ, J.: Vedlejší věty obsahové. SaS 32, 1971, s. 289–300.
PANEVOVÁ, J.: Tzv. vedlejší věty místní a jejich významová stavba. SaS 37, 1976, s. 284–290.
PANEVOVÁ, J.: Partikularizace a přechod mezi lexikem a gramatikou. Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku 27–28, 1984–85, s. 587–591.
PANEVOVÁ, J.: O nekotoryx tipax obobschennyx aktantov. Festschrift für V. Ju. Rozencvejg zum 80. Geburtstag, Wiener Slawistischer Almanach 33, Wien 1992, s. 73–78.

ON THE ASYMMETRY BETWEEN THE LEVELS OF THE LANGUAGE SYSTEM

O. Leška's contribution to the understanding of the levels of language is significant especially thanks to his handling of asymmetries such as transpositions and others. If the dimension given by the two sides of de Saussure's sign is viewed as basically relevant for the hierarchy of the levels, then a systematic, explicit description of the different kinds of elementary and complex units may help analyze and describe marked or peripheral phenomena at individual levels and between adjacent ones. It then seems feasible to achieve positive results in various layers, from specifying the boundary line between phonologically relevant and irrelevant supersegmental phonetic features to accounting for asymmetries between morphemics and syntax (analytic word forms, etc.) and for irregularities concerning differences between syntax and semantics (e.g. the reversed relationship of clauses in a complex sentence or the irregularities in scopes of operators).

K INTERPRETACI OSOBY V RUSKÝCH VĚTÁCH

Přemysl Adamec (Praha)

Ve svém článku z doby před dávnými (byť z retrospektivního pohledu pamětníků zas ne tak nekonečně vzdálenými) pětatřiceti lety[1] náš dnešní jubilant zdůrazňuje plodnost důsledného zřetele k funkčním souvislostem při interpretaci jazykových jevů a upozorňuje na rozdíl mezi funkčním a systémovým pohledem na jazyk.[2] Protože se domnívám, že ani po těch letech jeho myšlenky neztratily nic na své aktuálnosti, chtěl bych na ně volně navázat a pokusit se se zřetelem k funkčním souvislostem koncipovat několik poznámek k interpretaci kategorie osoby v ruských větách.[3]

Celkem bez problému je interpretace osoby v takových větách jako

(1) *Ja kak raz otdychaju.*

či

(2) *Kak raz otdychaju*

V obou těchto větách jde zcela nesporně o 1. osobu jednotného čísla, tj. o vztažení slovesného děje k mluvčímu. Tento vztah se vyjadřuje v (1) dvojitě (výběrem zájmena a koncovkou), v (2) pouze koncovkou.

Složitější již je situace u vět s minulým časem a kondicionálem, např.

(3) *Na more my prekrasno otdochnuli.*

(4) *Ty by tože nemnogo otdochnul!*

Větší složitost při teoretické interpretaci osoby spočívá v tom, že na samotném slovesném tvaru se osoba nevyjadřuje. Jak došlo k té bizarní situaci, že v ruštině se v prézentu a futuru osoba koncovkou vyjadřuje, a v préteritu a kondicionálu ne, je sice poměrně snadno vysvětlitelné[4], ale nicméně je to situace zvláštní a mohou z ní vyplynout i jisté rozpaky teoretické (např. jde o verbum finitum, které zpravidla osobu vyjadřuje?, jde o analytické slovesné tvary, v nichž osobní zájmena hrají roli jakéhosi odděleného morfému? apod.). V češtině je situace jasnější, protože jak minulý čas, tak i kondicionál disponují tvary pomocného slovesa (resp.

---

[1] Srov. Oldřich Leška, *A propos du sujet pronominal en russe.* In: Acta Universitatis Carolinae-Philologica, Slavica Pragensia IV, 1962, s. 209–213.

[2] Srov. české resumé k uvedenému článku, s. 212.

[3] Srov. k této problematice např. Dagmar Brčáková, *K vyjadřování kategorie osoby v ruštině.* In: Acta Universitatis Carolinae – Philologica, Slavica Pragensia III, Praha 1961, s. 171–181.

[4] Jak známo, préteritum a kondicionál vznikly ze spojení l-ového participia praeteriti activi a pomocného slovesa *býti* v prvním případě z prézentu, v druhém případě z aoristu. Prézentní formy slovesa *býti* v ruštině zanikly, stejně jako ve všech jiných případech. Aoristové tvary se unifikovaly v jednu formu *by*.

píš“, anebo jako význam B), tedy „Jeho člověk nepochopí“.

Mezi větami s vyjádřeným či nevyjádřeným subjektem nominativním i nenominativním lze vést určité paralely, které se pokusíme vyjádřit tímto přehledem:

A. Osoba určitá (první, druhá, třetí, singuláru či plurálu)
   1. Vyjádřená subjektovým zájmenem
      a) Nominativní typ, např. *Ja otdychaju, Ty otdochnul?, Pridi on ran'še* atd.
      b) Nenominativní typ, např. *Mne chorošo otdychalos', Tebe by otdochnuť, Jemu nezačem bylo prichodiť* atd.
   2. Zájmenem nevyjádřená, avšak určitá
      a) Nominativní typ, např. *Otdychaju, Otdochnul by nemnožko!, Uže prišla?, Izvinite, ne uznal* apod.
      b) Nenominativní typ, např. *[Ja strašno ustal.] Prišlos' otdochnuť. [Ona ujechala.] Zachotelos' uvideť roditelej* atp.

B. Osoba neurčitá (obligatorně bezzájmenná)
   1. Osoba všeobecná (generalizovaná)
      a) Nominativní typ, např. *S nimi vsegda poveseleješ, Ležačego ne b'jut* atp.
      b) Nenominativní typ, např. *Jego ne ponjať, Nikogda ne sledujet sudiť sliškom oprometčivo* atp.
   2. Osoba nejednoznačná (variabilní)
      a) Nominativní typ, např. *Tebe pomogut, Každyj deň jego ob etom sprašivajut, Pusť za nim sbegajut* atp.
      b) Nenominativní typ, např. *Jemu nado pomoč', Nemedlenno vernuť jego!* atp.
   3. Osoba nejmenovaná (anonymní)
      a) Nominativní typ, např. *Tebja zdes' iskali, Vdali pojut* atd.
      b) Nenominativní typ, např. *Udalos' najti rešenije, Ob etom neskol'ko raz upominalos'* apod.

Pokud bychom chtěli zachovat tradiční termíny věty osobní a neosobní, pak bychom asi měli všechny výše jmenované typy uznat za osobní s tím, že bychom je rozdělili na určité osobní a neurčité osobní. Ke skutečně neosobním větám bychom při takovém řešení mohli přiřadit pouze takové případy jako

(41) *Uže svetajet.*
(42) *Jego ubilo v pervyj god vojny.*
(43) *Segodnja četyrnadcatogo aprelja.*

atp.

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИЦА В РУССКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ

В статье даются некоторые рекомендации относительно интерпретации лица в различных типах предложений современного русского языка. Категория лица понимается в широком функционально-семантическом,

а не в узком формально-морфологическом смысле. Большое внимание уделяется предложениям с материально нереализованными элементами. Различаются лица определенные и неопределенные. Лицо содержится и в большинстве так называемых односоставных предложений, безличными можно считать только предложения типа *Светает.* Таким образом, например, в предложениях *Ну, слава богу, отдохнул немножко.*, *Хотелось бы немножко отдохнуть.* мы находим 1ое лицо единственного числа, в предложениях *Отдохнули бы, как следует!*, *Вам бы отдохнуть.* – 2ое лицо множественного числа и т.д., в предложении *С тобой не соскучишься.* имеется неопределенное лицо с оттенком обобщенности, а в предложении *В трамвае ему наступили на ногу.* – неопределенное лицо с оттенком конкретности, но неизвестности и т.д. При интерпретации лица чрезвычайно большую роль играют и такие факторы, как контекст, речевая ситуация, общие знания и общий опыт коммуникантов и т.д.

K IMPERATIVU V RUŠTINĚ A V ČEŠTINĚ

Helena Běličová (Praha)

1. Srovnávání mateřského jazyka slovanského s jiným jazykem slovanským vede zhusta ke zjištění, že i jazyky, které se vyznačují obdobnými systémovými vztahy v rámci té či oné morfologické kategorie a členy dané kategorie spočívají na týchž distinktivních sémantických rysech, se mohou lišit rozsahem sekundárních funkcí členů dané kategorie. V některých případech pak jsou rozdíly ve fungování kategorie či jejích členů natolik výrazné, že lze uvažovat o jejich motivaci rozdíly spočívajícími již v invariantním významu jednotlivých tvarů. Jak svého času výstižně formuloval úkol funkčně obsahové analýzy O. Leška, je třeba „najít interpretaci hypotetického sémantického modelu... Interpretace je nalezena (a sémantický model není odmítnut), jestliže mezi jednotlivými registrovanými funkcemi (funkčními specializacemi) s významovým invariantem je vztah motivovaného a motivujícího. Přitom je nutné ukázat: (1) jak jednotlivé funkce spolu navzájem souvisí, jak vytvářejí jistou funkční strukturu analyzované kategorie; (2) v celkovém rozboru jazykové stavby by pak bylo třeba ukázat vztah funkčně obsahové ekvivalence mezi různými kategoriemi, které v jazykové stavbě doplňují systémové sepětí jazykových prostředků další, novou sítí souvislostí“ (Leška 1968, 30).

Z porovnání sémantického modelu kategorie slovesných způsobů, jak byl prezentován na jedné straně v citované studii a na druhé straně v O. Leškou zpracovaném oddíle kolektivní práce *Russkaja grammatika*, plyne, že model ve své podstatě hypotetický může být modifikován, lze-li lépe postihnout ony výše uvedené vztahy

LITERATURA

BARNETOVÁ, V., BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ, H., LEŠKA, O., SKOUMALOVÁ, Z., STRAKOVÁ, V.: Russkaja grammatika I. Praha, Academia 1979.
BĚLIČOVÁ, H.: Modální báze jednoduché věty a souvětí. Linguistica V, Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha 1983.
BĚLIČOVÁ, H.: Intenční modální modifikace platnosti predikačního obsahu. In: Problemy teoretyczno-metodologiczne badań konfrontatywnych jezyków slowiańskich. Prace Slawistyczne 89, 1991, s. 49–68.
ISAČENKO, A. V.: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim II, Vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, Bratislava 1960.
LEŠKA, O.: Formální a funkčně obsahová struktura ruského imperativu/injunktivu. In: Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. Praha, Academia 1968, s. 7–50.
PŘÍRUČNÍ mluvnice češtiny. Nakl. Lidové noviny, Praha 1995.

ИМПЕРАТИВ В РУССКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ

Наст. статья посвящена сопоставительному анализу вторичных функций императива в русском языке и его соответствий в чешском языке. Если для обоих языков основным семантическим признаком императива можно считать „дебитивность“, находящую выражение в первичной функции призыва, то в области вторичных функций императива имеется целый ряд расхождений. Сопоставление диапазона функций императива в р. и ч. языках ставит исследователя перед вопросом: чем вызвано широкое развитие вторичных функций императива в р. языке и его ограничение в основном первичной функцией в ч. языке. Какими в функциональном отношении эквивалентными средствами можно выразить те значения, которые связаны с вторичными функциями императива. В статье анализируется сфера функций модальных глаголов в р. и в ч. языках и частицы aby и инфинитива в ч. языке.

K JAZYKOVÉ VÝSTAVBĚ PRÓZY СКВЕРНЫЙ АНЕКДОТ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО

Světla Čmejrková (Praha)

Byl to prof. Oldřich Leška, kdo mne před několika lety vybídl, abych si povšimla Dostojevského povídky Скверный анекдот. Učinil tak tajuplně a nevím, zda to,

co jsem v próze našla, bylo právě to, co měl na mysli. Vzhledem k svému zaměření na čas v textu jsem tehdy analyzovala tu linii povídky, v níž se čas hrdinových imaginárních projekcí budoucího řečového jednání přelomí do času reálné dialogické interakce. Po mnoha letech jsem přečetla příběh znovu, abych se pokusila o celkovou analýzu prózy Dostojevského, syžetově důsledně vybudované na produkci a reprodukci řeči, na osudu slov a na pohrávání si s cizím slovem.

Expozice je především vypravěčovou ironizací „krásné duše". Ironická slova nadšení se tu přímo kumulují: „...три *чрезвычайно почтенные* мужа сидели в *комфортной* и *даже роскошно убранной* комнате, в одном *прекрасном* двухэтажном доме... и занимались *солидным* и *превосходным* разговором на *весьма любопытную* тему" (kurz. S. Čmejrková). Pánové mají hodnost generálů a závažné a pozoruhodné je vše kolem nich: křesla, váza s lahví šampaňského, způsob, jímž upíjejí vína ze svých pohárů – to vše je provázeno přívlastky evokujícími rozkoš, krásu a pohodlí. Je to příkrý kontrast ke slovu *скверный*, které se právě objevilo v titulu prózy (české překlady volí názvy Ošklivá anekdota, Ošklivý příběh, Nemilá příhoda) a v první větě: „этот скверный анекдот случился именно в то самое время..."

Úctyhodnost tématu je dána tím, že nejmladší z generálů Ivan Iljič obhajuje *гуманность* (slovo, které se závěrem dočká svého protikladu), lásku k lidem níže postaveným, osvícený liberalismus. Přirozeně se Ivan Iljič už ve svém zdůvodňování liberalismu proříkává, bezděčně přiznává ke své falši. Jeho humánnost je založena na utilitárním kalkulu, jeho sylogismus končí závěrem: „'Я гуманен, следовательно меня любят...'" (Dnešní čtenář, znalý myšlenek Buberových a Lévinasova etického založení samé ontologie, tj. ústředního postavení vztahu k „druhému", „jinému", k „ty", pociťuje velmi ostře faleš morálky pojaté jako efektní taktický úkrok „já" před dosažením osobního cíle.)

Společníci Ivana Iljiče, staří opatrní služebníci státní moci, nejsou ovšem liberálním horováním svého mladšího kolegy nikterak nadšeni. Z úst nejstaršího z přítomných se ozve slovo, které se stane jedním z klíčových: *„'Не выдержим'"* (české překlady uvádějí ekvivalenty Nevydržíme toho, Nevydržíme to, Nevydržíme). Je to slovo záhadné, oponent ani na naléhání Ivana Iljiče („'То есть как это не выдержим?'") nemíní vysvětlit, co jím chtěl říci („'Так, не выдержим'"). Později se bude slovo opakovat s obměnami čtyřikrát – a to z úst Ivana Iljiče: poprvé ve fázi kolize jako citace výroku ve vnitřním monologu Ivana Iljiče, v němž si hrdina v duchu zpětně přehrává minulý rozhovor („Не выдержим! что он этим хотел сказать?"); podruhé, když se v něm začíná rodit rozhodnutí přijmout výzvu („да, но это вы, люди старые, люди паралича и косности, а я вы-держу"); potřetí na počátku katastrofy jako spouštěcí mechanismus a sebepovzbuzení při vstupu na osudové kolbiště („'А вот и посмотрим, как не выдержим?'") počtvrté v samém závěru – s dramatickou obměnou osoby a času – jako přiznání osobní prohry: „'Не выдержал.'"

Analogickou funkci anticipující průběh děje má v textu i klíčové slovo *скверный*, s nímž se v textu opakovaně setkáváme a zastihujeme je pokaždé v poněkud jiném smyslu: když se např. v závěru expozice ukazuje, že se Ivanu Iljičovi ztratil kočár

LITERATURA

Бахтин, М. М.: Проблемы поэтики Достоевского. Москва 1963.
Бахтин, М. М.: Эстетика словесного творчества. Москва 1979.
Běličová-Křížková, H.: Первичные и вторичные функции и т. наз. транспозиция форм. TLP II. Praha 1966, s. 171–182.
Čmejrková, S.: Čas v textu. K funkcím ruských slovesných časových tvarů (kand. dis.), FFUK, Praha 1986.
Čmejrková, S.: The Language of Imaginary Projections. In: TLP 2, Praha 1996, s. 307–318.
Достоевский, Ф. М.: Скверный анекдот. In: Собрание сочинений, т. 4, Москва 1956, 5–60.
Dostojevskij, F. M.: Ošklivá příhoda. Praha 1911. Přel. Bronislava Herbenová.
Dostojevskij, F. M.: Ošklivá anekdota. In: Sebrané spisy F. M. Dostojevského, sv. X–XI, Praha 1926. Přel. Josef Pelíšek.
Dostojevskij, F. M.: Nemilá příhoda. In: Setmělé obrazy. Praha 1971, s. 22–71. Přel. Ruda Havránková.
Leška, O.: K otázce tzv. transpozice. Rusko-české studie. Praha 1960, s. 43–46.
Leška, O.: Formální a funkčně-obsahová struktura ruského imperativu (injunktivu). Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. Praha 1968, s. 7–50.
Panevová, J., Benešová, E., Sgall, P.: Čas a modalita v češtině. AUC Philologica Monographia 34, Praha 1971.
Příruční mluvnice češtiny. Praha 1966.

К ЯЗЫКОВОМУ ПОСТРОЕНИЮ ПРОЗЫ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО СКВЕРНЫЙ АНЕКДОТ

Проза Ф. М. Достоевского Скверный анекдот построена на воспроизведении внутренней и внешней речи героя, игре с чужим словом и иманентной судьбе слов. Показывается речевая цепь „'Не выдержим', Не выдержим! что он этим хотел сказать?, да, но это вы, люди старые... а я выдер-жу, 'А вот и посмотрим, как не выдержим', 'Не выдержал'", которая лежит в основе сюжета рассказа. Прослеживается также использование ключевых слов скверный анекдот и постепенная замена слов гуманизм и человеколюбие словом строгость.

Анализируется роль временных форм в образовании сцепария речевого поведения героя, роль частиц и других черт спонтанной устной речи в воспроизведении внутренней речи персонажа. Сопоставляется речь персонажа с речью авторской и обнаруживаются их отличия и соприкосновения.

OLDŘICH LEŠKA – DIALEKTOLOG

Růžena Šišková (Praha)

Když se koncem roku 1957 ustavovala ukrajinistika jako samostatná lingvistická disciplína v Akademii věd (na Karlově univerzitě položili její základy svou prací vědeckou a pedagogickou prof. Ivan Zilynskyj a prof. Ivan Paňkevyč), byl právě Oldřich Leška iniciátorem prohloubení lingvistického výzkumu a rozšíření profilu oboru o ukrajinskou dialektologii. Nešlo tehdy o pouhou účast při vypracování koncepce rozvoje malého slavistického oboru; O. Leška se od počátku účastnil prací na tématu „Výzkum karpatských ukrajinských nářečí, zvláště nářečí východního Slovenska". Tento výzkum sledoval jednak cíl obecně slavistický, jednak cíl vlastivědný tím, že měl zevrubně popsat současný stav jazyka jedné z etnických skupin na území tehdejšího Československa. Výzkum byl zaměřen na všechny složky jazykové stavby, zvláště na ty, které jsou relevantní pro diferenciaci ukrajinské nářeční oblasti. Jedním z nikoli nepodstatných cílů úkolu byla aplikace moderních postupů jazykové analýzy a jazykového popisu v ukrajinské dialektologii.

Během dialektologických expedicí do ukrajinských obcí na východním Slovensku (uskutečňovaly se dvakrát do roka a O. Leška se podílel téměř na všech) byl sebrán bohatý materiál (na magnetofonových páscích i v psaných záznamech) z celé nejvýchodnější oblasti tzv. „ukajících" nářečí a z velké části tzv. „ikajících" nářečí; tento materiál je svým rozsahem a hloubkou zachycení nářeční reality zcela unikátní. Kromě konkrétního materiálu byl získán základní přehled o situaci a vytvořeny předpoklady pro systematický popis. Je těžké si představit úspěšnou práci na tomto úkolu bez přátelské součinnosti K. Genyk-Berezovského, A. Kurimského a Š. Piroše.

Nejednalo se přitom o projekt s omezenými perspektivami dialektologickými: když se přistupovalo k práci v této oblasti, bylo zde jasné vědomí širších souvislostí. Jihokarpatská ukrajinská nářečí jsou velmi archaická a jejich zevrubné poznání má velký význam pro vývoj ukrajinského jazyka jako celku; jde o nářečí vystavená vlivu sousedního jazykového živlu – především slovanského – a proto zde probíhají před našima očima procesy adaptace a jazykového míšení. Z hlediska vývojového je tento proces zajímavý a důležitý také proto, že nejde o mechanický rozklad, ale často o procesy, jež dokládají svérázné aktivní modelující působení základní struktury jazyka.

Po důvěrném seznámení s nářečním materiálem (nepřevzatým, získaným vlastním poslechem a zápisem v přirozeném prostředí mluvčích, s nekonečnou trpělivostí znovu a znovu poslouchaným a analyzovaným) přistoupil O. Leška k systematickému popisu jihokarpatských ukrajinských nářečí, který měl být – podle původního záměru – realizován v sérii monografických studií, popisujících nářečí vybraných lokalit a reprezentujících jednotlivé typy a hlavní podtypy zkoumaných nářečí,

OČERK morfologii sela Zvala vostočnoj Slovakii 1, Glagol'noje formoobrazovanije. – Studie ze slovanské jazykovědy II, Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, str. 229–280.
OČERK morfologii sela Zvala vostočnoj Slovakii 2, Imennoje formoobrazovanije. – Studie ze slovanské jazykovědy III, Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1980, str. 107–152.
RUSSKAJA grammatika 1,2. Praha, Academia 1979, 1093 str. (Spoluautor).
K KORRELJACIONNOJ strukture ukrainskogo konsonantizma v sopostavlenii s češskim i russkim. – Zistavne doslidžennja ukrajins'koji, čes'koji ta rosijs'koji mov, Kyjiv, Naukova dumka 1987, str. 5–34.

K PROBLEMATICE KLASIFIKACE PODŘADNÉHO SOUVĚTÍ V SOUČASNÝCH MLUVNICÍCH RUŠTINY A ČEŠTINY

Stanislav Žaža (Brno)

1. V současných mluvnicích ruštiny a češtiny nalézáme odlišné způsoby klasifikace podřadného souvětí. Známý základní rozdíl je tu mezi přístupem „větněčlenským", vycházejícím z analogie *vedlejší věta – větný člen*, a přístupem „strukturním", vystihujícím charakteristické rysy a způsoby vyjádření vztahu řídící a vedlejší věty. O obou přístupech a dalších různých variantách viz nejpodrobněji u H. Běličové a J. Sedláčka (BS 1990, 58 n.). Srv. také BG 1988, 233 n. (Zkratky odkazují na seznam lit.)

Pokud jde o mluvnice ruštiny, je první přístup uplatněn v GRJ (1954), v PMRČ 2 (1979); v mluvnicích češtiny je tomu tak u Šm (1966), HJ (1970) a v PMČ (1995); druhý se – v podobě odrážející různě modifikovanou koncepci N. S. Pospělova – vyskytuje v GSRLJ (1970), RG 2 (1980), RG (1990).

V poněkud jiné, ale zásadně ne zcela odlišné formě se druhý způsob klasifikace realizuje i v koncepci J. Bauera (1960) a v pracích více či méně na toto pojetí navazujících – BG (1980), GK (1988), MČ 3 (1987), RG 2 (1979), RSSČ (1982); nově je modifikován u BS (1990).

2. Námitky proti prvnímu přístupu jsou – jak známo – dvojí: 1. nerespektuje strukturní příbuznost/odlišnost větných typů, srv. Те, *кто хочет* (podmětová v.), могут остаться // Я знаю тех, *кто хочет* (předmětová v.), avšak: Те, *кто хочет*, могут... x Мне нравится, *что ты не боишься* (obě věty jsou podmětové); 2. mezi větným členem a vedlejší větou neexistuje úplný paralelismus: я знаю,

Příruční mluvnice češtiny. Red. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová, Praha 1995. (PMČ)
Русская грамматика 1979 v. Barnetová (RG)
Русская грамматика 2. Red. N. Ju. Švedova a kol., Moskva 1980. (RG)
Русская грамматика. Red. N Ju. Švedova a V. V. Lopatin, Moskva 1990. (RG)
Русский синтаксис в сопоставлении с чешским. Red. M. Kubík, Praha 1982. (RSSČ)
SVOBODA, K.: Souvětí spisovné češtiny. Praha 1972.
ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. Praha 1966. (Šm)
ŽAŽA, S.: K problematice větosledu a aktuálního členění podřadného souvětí v ruštině. Čs. přednášky pro VI. MSS v Praze, Praha 1968, s. 175.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ КЛАССИФИКАЦИИ СЛОЖНОПОДЧИНЕННОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ГРАММАТИКАХ РУССКОГО И ЧЕШСКОГО ЯЗЫКОВ

В современных грамматиках русского и чешского языков встречаем два основных типа классификации сложноподчиненного предложения: а) тип „членский“, опирающийся на аналогию „придаточная часть – член предложения“ и б) тип „структурный“, регистрирующий характеристические черты выражения отношений между главной и придаточной частью сложного предложения.

Автор анализирует положительные и отрицательные черты обоих типов и отстаивает мнение, что „структурный“ тип более точно отражает отношения между частями сложноподчиненного предложения, не вполне совпадающие с отношениями между членами простого предложения. С другой стороны, необходимо подчеркнуть, что, опираясь на принцип „членского“ анализа и учитывая при этом прагматико-семантические аспекты, можно приобрести перечень параллельных вариантов – членских и предложенческих – каждого члена-партиципанта вместе с данными об условиях и мере их синоимии, что особенно полезно для сопоставительного анализа (ср., напр. случаи типа *Мы условились встретиться завтра* x *Dohodli jsme se, že se setkáme zítra.*)

В связи с вышеуказанным автор обращает внимание также на известный параллелизм, имеющийся между комплетивными/некомплетивными членами структурной основы простого предложения и аналогичными частями сложноподчиненного предложения.

METODOLOGICKÁ PROBLEMATIKA ZKOUMÁNÍ VÝVOJE SYSTÉMU STARORUSKÉHO HYPOTAKTICKÉHO SOUVĚTÍ

Zdeňka Trösterová (Ústí n. L.)

V současné době se více než kdykoli dříve bere v potaz okolnost, že výsledný efekt vědeckého zkoumání určitého jevu je závislý nejen na objektivních vlastnostech tohoto jevu, ale i na osobnosti a přístupu badatele. Vědecká práce se neorientuje a neomezuje na jedinou teorii a jedinou metodologii, řečeno slovy J. Krause se kognitivní vědy vyznačují právě formulováním alternativních koncepcí a „tvrdošíjné vyhledávání alternativ (princip *tvrdošíjnosti, tenacity* při odhalování i méně očekávaných možností zkoumání jako nutný předpoklad vědeckého přístupu k poznávané skutečnosti vyzdvihuje Feyerabend...) přitom vede k závažnému metodologickému důsledku. Je jím pochopení toho, že výsledek analýzy není jenom protokolárním zápisem jistého souboru objektivně pozorovaných faktů, ale je do značné míry ovlivněn také osobností badatele, jeho postoji..., příslušností k určité škole, názorovému proudu apod.“[1] Toto obecně platné pravidlo se vztahuje i na bádání v oblasti jazyka a uplatňuje se tím závažněji, čím více je objekt zkoumání problematický. Věnovat pozornost metodologii zkoumání je proto zcela na místě i při popisu vývoje staroruského hypotaktického souvětí.

K uchopení diachronního jazykového materiálu se v současné badatelské praxi považuje za nejadekvátnější metoda synchronního průřezu diachronií. Na syntaktické rovině má však právě ona určitá metodologická úskalí.

Ponecháme-li stranou, že badatel zabývající se formováním systému staroruského hypotaktického souvětí má vzhledem k specifice textologické problematiky svou situaci znesnadněnu jak s ohledem na nejednoznačný vztah stará ruština – církevní slovanština, tak s ohledem na problematiku časového zařazení textů (komplikovanou zvláště u letopisných opisů), pak jako metodologicky závažný vystupuje především fakt, že vývojové zákonitosti mají odlišný charakter na různých jazykových rovinách. Na tento fenomén upozorňovalo více světových badatelů, v našem českém prostředí se přidržme formulace B. Havránka: zatímco na rovině fonologické a morfologické je záměna staršího jevu jevem novějším v konečné vývojové fázi pravidlem, v syntaxi starší jev zpravidla nezaniká v důsledku vzniku jevu nového, nýbrž žije dál, takže starý a nový útvar v jazyce koexistují.[2]

Vyvstává tedy otázka, zda funkční koexistence různých strukturních typů hypotaktického souvětí v jednom časovém průřezu diachronií opravňuje badatele k pří-

[1] Kraus, J., K soustavě žánrů akademického diskurzu. In: Rozumět jazyku, PedF UK, Praha 1995, s. 61, 62.

[2] Srov. Havránek, B., Metodická problematika historickosrovnávacího studia syntaxe slovanských jazyků. In: K historickorovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, s. 79.

vatelem ve vlastním slova smyslu a adresátem jeho projevů začíná být více a více čtenář."[9]

Ostatně i současná ruština pociťuje často potřebu podpořit gramatikalizovaný vztah i lexikálními prostředky, i když přítomnost sémantické spojky by mohla být dostačující. Tyto do jisté míry redundantní prostředky zřejmě stejně jako ve staré ruštině mají svůj původ v řeči, tedy v mluvené podobě jazyka. A záleží pak do značné míry i na badateli, nakolik je akceptuje při popisu souvětí jako relevantní pro celkový obraz daného souvětného systému.[10]

Pro starší vývojová období jazyka je toto hledisko, tj. přístup badatele k uchopení, utřídění a popisu materiálu, ještě závažnější. Právě na něm totiž do značné míry závisí, jakou podobu bude mít podání vývoje souvětného systému.

LITERATURA

BARNET, VL.: K identitě větného typu v diachronii. In: Otázky slovanské syntaxe II, Brno 1968.

BAUER, J.: Vývoj českého souvětí. Praha 1960.

ЛАВРОВ, Б. В.: Условные и уступительные предложения в древнерусском языке. Москва-Ленинград 1941.

ЛОМТЕВ, Т. П.: Очерки по историческому синтаксису русского языка. Москва 1956.

ЛЕШКА, О.: Внутреннее моделирование в развитии русской морфологической структуры. Rossica I, 1996, 1.

TROSTEROVÁ, Z.: K otázce zkoumání systému staroruského hypotaktického souvětí prostřednictvím tzv. konstitutivních rysů. Slavia XLVIII, 1979, 2–3, s. 141–150.

ТРЕСТЕРОВА, З.: К некоторым особенностям связности древнерусского текста и их роли в перестройке типа синтаксиса. Ин: Восточные славяне, Москва 1985, с. 13–20.

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF THE INVESTIGATION OF THE DEVELOPMENT OF THE OLD-RUSSIAN COMPLEX SENTENCE SYSTEM

The paper is based on a principle formulated by O. Leška that language changes, even those not related primarily, can acquire a new mutual meaning in the process of language development which becomes a factor of internal language modelling – this is the way the evolutionary teleology functions in the language as a semiotic system. It is, therefore, useful also to consider the development of the complex

[9] Barnet, Vl., K identitě větného typu v diachronii. In: Otázky slovanské syntaxe II, Brno 1968, s. 418.

[10] Srov. např. pojetí uplatněné při popisu souvětí v současné ruské publikaci Русская грамматика, под ред. Н. Ю. Шведовой и В. В. Лопатина, Москва 1990 (oddíl Сложное предложение, s. 514–612).

sentence as a whole which is, to a certain extent, both heterogenous and heterochronous, but the constitutive features functioning in it form a system with hierarchic arrangement of its components where the relations of coexistence, complementary distribution or compensation can be identified. As the particular types of the complex sentence did not develop in isolation, even in uneven development the more archaic types were influenced by more progressive ones and the general outline of the development aimed towards more grammaticizing of complex sentence relations.

JAZYKOVÁ NORMA A NĚKTERÉ POSUNY V MLUVNICKÉM SYSTÉMU RUŠTINY

Aleš Brandner (Brno)

Jedním z okruhů odborných zájmů jubilanta, jemuž je věnováno toto číslo časopisu, je také oblast stylistiky a s tím související studium jazykových norem (srov. Leška, 1986, 49–52; 1988, 168–172). Jubilant byl mj. spoluautorem připravované vysokoškolské učebnice stylistiky pro rusisty, která měla být v r. 1989 dokončena a odevzdána do tisku. Listopadové události toho roku přinesly s sebou řadu změn a zvratů. Nebyla jich ušetřena ani ediční činnost tehdejšího SPN.

Přistupujeme-li k jazykovému materiálu v podobě jazykových projevů z lingvistického hlediska, zjišťujeme především, jak vypadá formální struktura jazyka, který se v tomto materiálu aktualizuje. Tuto strukturu poznáváme jako základní normu promluv v daném jazyce, jako základní normu řeči. Zásluhou představitelů Pražského lingvistického kroužku, především prací B. Havránka (1963, 30–59), je studium normy chápáno jako pojem sociolingvistický a konkrétně historický. Jazykovou normou tedy rozumíme soubor prostředků a zákonitostí objektivně se projevujících v daném jazykovém útvaru, uvědomovaný si kolektivem uživatelů jako závazný a vhodný pro splnění komunikačního cíle; tyto závazné jednotky mohou být jedině možné nebo mohou vystupovat jako koexistující varianty (srov. Ickovič, 1970, 12–13; Jedlička, 1977, 36–37). V praxi obráží jazyková norma stav struktury v živém úzu a tkví rovněž v jazykovém povědomí jazykově cítících příslušníků národního jazyka.

Pojem jazykové normy má dva aspekty. První bývá označován jako procesuální (srov. Chloupek a kol., 1990, 31). Norma se vyvíjí a upevňuje v jazykovém povědomí příslušníka toho nebo onoho jazykového útvaru. Předpokladem pro vnitřní charakteristiku normy je v tomto případě alespoň základní míra kompetence uživatele jazyka nebo vžitý vyjadřovací úzus. Druhý aspekt bývá nazýván operativní. Zde

MOSER, M.: Der prädikative Instrumental. Aus der historischen Syntax des Nordostslavischen. Von den Anfängen bis zur petrinischen Epoche. Europäische Hochschulschriften. Reihe XVI. Slavische Sprachen und Literaturen. Bd. 45. Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, Wien 1994.
MUČNIK, I. P.: Grammatičeskije kategorii glagola i imeni v sovremennom russkom literaturnom jazyke. Moskva, Nauka 1971.
NEBESKÁ, I.: Jazyk – norma – spisovnost. Univerzita Karlova, Praha 1996.
OČERKI po istoričeskoj grammatike russkogo jazyka. T. 3: Izmenenija v sisteme prostogo i osložnennogo predloženija v russkom literaturnom jazyke XIX veka. Moskva, Nauka 1964.
PANOV, M. V.: Ob analitičeskich prilagatel'nych. In: Fonetika. Fonologija. Grammatika. K semidesjatiletiju A. A. Reformatskogo. Moskva, Nauka 1971, 240–253.
SEMENJUK, N. N.: Norma. In: Obščeje jazykoznanije. Moskva, Nauka 1970, s. 549–596.
SKVORCOV, L. I.: Norma. Literaturnyj jazyk. Kul'tura reči. In: Aktual'nyje problemy kul'tury reči. Moskva, Nauka 1970, s. 40–103.
ŠKLJAREVSKIJ, G. I.: Istorija russkogo literaturnogo jazyka (sovetskij period). Cikl lekcij. Charkov, Vyšča škola 1973.

LANGUAGE NORMS AND SOME CHANGES IN THE GRAMMATICAL SYSTEM OF THE RUSSIAN LANGUAGE

V. V. Kolesov, the contemporary Russianist from St. Petersburg, has characterised language norms as the recognised system of a language. The results of a language systems development can be seen in the way that these norms are actualised. In the past, the norms of the literary language were seen as something unchanging. This came out of the view that the literary language must be, to the highest possible degree, stable, which in turn resulted from the idea that language changes slowly. In reality, language is constantly in motion. This motion is conditioned by both constant changes and a languages system of modification. The essence of a language is therefore rooted in both its stability and its evolution. Its social nature dictates that any linguistic changes are dependent on socio-historical changes. Important roles in the history of a language are also played by so-called non-linguistic factors (the state, economics, politics, social structure, changes in the life of the nation, etc.). The vocabulary of a language reacts very quickly and perceptively to such changes. The grammatical construction of a language is marked by greater stability and a lower degree of sensitivity to social influences. In spite of this, changes do occur in this area, although to uncover and explain their causes is usually very difficult. It is much simpler to define their general character and lay out their realization. The author of this article attempts, on a general level, to systematize the basic types of grammatical changes which have occurred during the historical development of the Russian language and interpret their actualization.

LEŠKA A JEHO LINGVISTICKÉ DÍLO PRO BUDOUCNOST
(Cesta do hlubin češtiny a jejích tvůrců)

Jiří Marvan (Athény)

„Tvar musí být týž, ač surovina se může měnit... Nikdo, ať Helén či barbar nemůže býti považován za horšího... pokud dává pravý a náležitý tvar každému pojmenování v té které slabice."
„Sokrates" v Platonově Kratylovi 389–390.

„Jaká gramatika, taková politika."
Staré české přísloví

Leškova vize vnitrojazyková je založena na tom, jak, tj. na prioritě jakotnosti (termín ze 17. stol.). V tom, že jíme, milujeme či dokonce komunikujeme, se od zvířeny nelišíme. Nikoliv co děláme, nýbrž jak to děláme, je symbolem pravé lidské civilizace, branou do 21. stol., kterou v motu předjímá a nabízí již Plato.

Jedinečnost jakotnosti jazykové má vedle inherentního smyslu svůj účel ryze lingvistický. Jsouc niternou součástí jazyka, jako jediná není postižena vlivy jiného jazyka – a pokud ano, pak tento jazyk je s ním nedílně spjat a není tedy jazyk jiný.

Zatímco nová slova čekají na svůj vznik skrze realitu, vnitřní jakotnost je předem dána, existuje dříve v hloubce, v nás, než se objeví na povrchu. Každý si může vyčarovat ze slovesa *pábiti* tvary *pábím, pábí, pábený* ba i *pábivší*, tvary neslýchané a nevídané – nicméně legitimní a samozřejmé. Přitom nejtvořivější způsob vnímání jakotnosti je inspirace jazykových tvůrců.

Standardní gramatika např. nepředpokládá 5. pád od slova *koberec*. Zapábí-li si však tvůrce, vynese z lůna jazyka tvar „*koberče*" s celou škálou inspirací: Bagdád dnešních dnů, smrtelné nebezpečí, leč stačí pronést „*koberče, odnes mě domů*" a za chvíli již procházíme se svinutým samoletem v podpaží celními prostorami ruzyňského letiště.

Vytane-li básníku na povrch „neslýchaný" tvar „*prším*" – pak ho inspiruje k verši – „*a prším svými slzami, ty prš mi však svou láskou...*"

Mluvíme-li o vnitrojazykové hodnotě jazyka a o jeho jakotnosti, mluvíme o jazykovém prostředí, o lingvoekologii jako součásti programu ekologie mysli a ducha.

Náš oslavenec patří k oné šťastné hrstce vědců, na jejichž dílo pohlížíme nejen jako na retrospektivu jejich dosavadního snažení, promlouvající k nám, nýbrž spíše jako na perspektivu, jako na program promlouvající i k budoucí generaci. Co činí tuto perspektivu Leškova díla obzvlášť aktuální, je osudová skutečnost, že právě dnes více než kdykoliv v naší paměti takovýto tvůrčí program „nastávající" pokolení českých lingvistů naléhavě potřebuje.